

Karl Popper, Tarih ve Marksizm

Karl Popper, History and Marxism

Kadir Gülen, E-posta: kadirrgulen@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Tarih, Açık Toplum,
Marksizm, Siyaset

Öz

Karl Popper'ın ünlü kitabı Açık Toplum ve Düşmanları, Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra yeniden keşfedilmiştir. Bu keşfin arkasında yatan neden kitabın içeriği ile ilgili değildir. 90'ların başındaki siyasi duruma uygunluk göstermesi ve kapitalizmin rakipsiz olduğunu ileri sürmesi ile ilgilidir. Ancak bu kitap entelektüel açıdan oldukça fakirdir ve ciddi eleştirilere karşı savunmasızdır. Tarih felsefesi bakımından mistik olan bu kitap, eleştirdiği akımların ve filozofların totaliter fikirlerine benzer görüşler ileri sürmüştür. Bu makale, Popper'ın Marksizm ile ilgili görüşlerini ve ona karşı sunduğu alternatifleri değerlendirmektedir. Bu alternatifler günümüz koşullarında tamamen asılsızdır ve hiçbir bilimsel dayanakları yoktur. Marksizm eleştirisi için gerekli entelektüel donanımdan ve bilgi birikiminden yoksundur.

Keywords:

History, Open
Society, Marxism,
Politics

Abstract

Karl Popper's famous book Open Society and its Enemies have been rediscovered after the collapse of the Soviet Union. The reason behind this discovery is not related to the rich content of the book. The fact that it complies with the political situation in the early 90s and suggests that capitalism is unrivaled. However, this book is intellectually poor and vulnerable to serious criticism. This book, which is mystical in terms of the philosophy of history, proposes views similar to the totalitarian ideas of the movements and philosophers which it criticizes. This paper reviews Popper's views on Marxism and the alternatives he offers to Marx. These alternatives are completely unfounded in today's conditions and have no scientific basis. He lacked the intellectual equipment and knowledge necessary for the critique of Marxism.

Giriş

Fredric Jameson *A Singular Modernity* [Biricik Modernite] kitabının bir yerinde şöyle bir gözlem yapar: “Bugün bir Milton Friedman, bir Hayek ya da bir Popper’ın düşüncesinde çekici herhangi bir şey olduğuna kimse beni ikna edemez” (2002:3). Gerçekten de, en az Jameson kadar ünlü olan diğer Marksistler de (Terry Eagleton, David Harvey, Eric Hobsbawm vd.), bilimsel ve siyasi düşüncelerinden haberdar oldukları bu isimlere çok az göndermede bulunurlar ya da kitaplarında bunların eleştirisine çok az yer ayırırlar. Bu Sol düşüncenin tarihi içerisinde istisnai bir durum değildir. Perry Anderson, Soğuk Savaş’ın bitimini takip eden döneme ilişkin önemli kitabı *Spektrum*’da, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa ve İtalya’da ortaya çıkan hatırı sayılır eğilimler dışında, Solun eleştirel kültürü istisnasız bir içe kapanıklılık sergilediğini söyler (2017: 15). Anderson’a göre, küresel bakımdan gerileme içinde olan Solun, yenilgi deneyiminin üstesinden gelmek istiyorsa, “sadece kendisiyle ilgilenme şeklindeki genel politik eğilimi” terk edip teorik rakipleriyle yüzleşmesi gerekir (2017: 15).

Bu makalede, bilhassa Karl Popper’ın tarihle ilgili düşüncelerinin ve Marksizme getirdiği itirazların mahiyeti ele alınacaktır. Bu itirazlar genel olarak iki bölüme ayrılabilir. İlk olarak, Popper’ın tarihsel ve toplumsal dünyanın kuruluşu hakkında ileri sürdüğü itirazları vardır. İkinci olarak ise, Marksist bilimin birtakım kurucu teorilerine karşı geliştirdiği itirazlar söz konusudur. Bu makalenin iddiası, Popper’ın her iki alandaki itirazlarının da geçersiz olduğudur. Popper’ın keşfedilmesi, varolan kapitalizmin niteliğine dair yaptığı analizlere değil, Soğuk Savaş’ın bitişi ile karakterize olan iktisadi ve siyasi liberalizmin o zamanki çıkarlarına denk düşecek soyut iddialarıyla ilgilidir.

Tarihsiz Tarih

Karl Popper, meslekten bilim felsefecisi olmasına rağmen, kişisel ününü bilim felsefesi üzerine yazdığı bir metinden elde etmemiştir. 1934’te yayımlandığında *Bilimsel Araştırmaların Mantığı* neredeyse hiçbir otoritenin ilgisini çekmemiş ve uzunca bir süre sonra (1959’da) İngilizceye çevrilmiştir. Popper’ın adı geçtiğinde akla ilk gelen kitabı hâlâ 1943 tarihli *Açık Toplum ve Düşmanları*’dır. 1937’de Naziler henüz Avusturya’yı işgal etmeden önce, Popper Yeni Zelanda’ya göç edip kitabını burada yazmıştır. Popper bu uzun kitap boyunca Platon, Aristoteles ve Hegel’in siyasi düşüncelerini değerlendirir. Son bölümde ise, hayatı boyunca kesintisiz ve takıntılı bir düşmanlık beslediği Karl Marx’ın düşüncelerini geri döndürülemez biçimde yanırladığını ileri sürer. Ona göre, modern toplum, iki savaş arası dönemde yok olma tehdidiyle yüz yüze gelmiştir ve bu tehdidin kökleri, Avrupa siyasi düşünce geleneğinin (Platon, Aristoteles, Hegel ve Marx) kilit isimlerinin geliştirdiği fikirlerde yatmaktadır (2014: 39).

Kitabın temel tezi oldukça basittir: Popper’a göre tarih, “açık toplum” ve “kapalı toplum” adını verdiği düşmanlar arasındaki çatışmaların tarihidir (2014: 29). Bu anlatıya göre, tarih iki karşıt kutuptan meydana gelmiştir: Bir yanda dünyaya eleştirel olarak bakabilen toplumlar, diğer tarafta ise dünyaya eleştirel olarak bakamayan toplumlar vardır. Karşılıklı tartışma ve bilimsel akla dayanan açık toplum, büyücülük ve dogmatizmle karakterize olan kapalı toplumun içinden çıkarak gelişir. Ancak uygarlığı temellendiren

bu çatışma nihai bir sona varmış değildir. Popper bunun bitimsiz bir savaş olduğunu düşünüyor gibidir. Modern dünyada açık toplumun baş düşmanı olan örgütlenme biçimlerinin Marksist siyasal rejimler olduğunu tahmin etmek zor değildir. Eleştirel akılcılığa düşman kesilmiş bu devletler, kapalı toplum fikrinin çağdaş ve en tehlikeli versiyonunu sunmaktadır. Popper kabileci, faşist ya da köktendinci rejimleri de kapalı toplumun örnekleri arasında sayar (2014: 271).

Ömrü boyunca diyalektiği reddetmiş olan Popper'ın böylesine keskin bir ikili karşıtlığa dayanmasının, gözden kaçmış ufak bir ihmalin sonucu olduğu söylenemez. Bu bakış açısı tuhaf biçimde, Popper'ın karşı çıktığı Marksizmin bütüncü eğilimlerini yansıtır. Hâlbuki ona göre bu mantıksal bir imkânsızlıktır: “Toplum terimi, doğal olarak bütün şahsi ilişkilerin dâhil olduğu bütün sosyal ilişkileri” içerir (2017: 102). Toplumun bütün sosyal ilişkileri içerdiğini söylemek, anlamsız bir totolojiden başka bir şey değildir. Bir adamın çok nadir görülen bir hastalıktan ölmesi ile Jakoben Terör dönemi aynı tarihsel dünyaya ait hadiseler olabilir, ancak ilki neredeyse toplumun mevcut durumunu hiç etkilemezken, ikincisi köklü dönüşümlere neden olmuştur. Toplumun size ihtiyaç duymadan yaşaması mümkündür, ama tam tersi mümkün değildir. “Birçok sebepten dolayı” diye yazmıştır Popper, “bu ilişkilerin tamamını veya tamamına yakın bir kısmını kontrol etmek imkânsızdır” (2017: 103). Hiçbir sosyal bilimci ya da felsefeci bu sosyal ilişkilerin tamamını kontrol etmek derdinde değildir, zira böyle bir şey için gereken zaman ve çaba akla hayale sığmayacak denli çoktur ve çoğu durumda somut hiçbir şey ortaya koymayacaktır. Toplumsal evrende kurulan belirli ilişkiler diğerlerine kıyasla daha yakıcı ve önemli sonuçlar doğurur. Esas itibarıyla Popper'ın kendisine hiçbir zaman itiraf edemediği mesele de budur: Bütün sosyal ilişkileri kaydetmek imkânsız bir girişimse, neden açık toplum denen şeyin kaderi toplumun diğer alanlarının korunmasından daha acil bir gereklilik olmalıdır? Hâlihazırda bu gereklilik, tarihsel gelişimi belirleyen unsurlar ile ona tabi olan unsurlar arasında bir ayırım yapılması gerektiği anlamına gelmez mi? Her anlatı kısmi ve eksik ise, demek ki açık toplum-kapalı toplum çatışmasına dair tarih anlatısı da ister istemez tarihin kısmi ve eksik bir tasviri olmak zorundadır.

Popper'ın tarih görüşünün altında, Avusturya iktisat okulunun kurucusu Karl Menger'in toplumu ve tarihi soyut bulup reddeden ve yalnızca tikel bireylerin aldıkları kararların bilimsel olarak incelenebileceğini savunan, can sıkıcı ve kaba saba liberal-ampirisist varsayım bulunur. Ayşe Buğra'ya göre, bu varsayım, “insanların amaçlı davranışları, bir araya gelerek, tek başına kimsenin amaçlamadığı kurumlardan oluşan bir kendiliğinden düzen” meydana getirir (2005: 174). Öyleyse açıklanması gereken şey, tek başına hiçbir bireyin amaçlamadığı bir durumda, toplumsal kurumların nasıl meydana geldiği ve işlerliklerini nasıl sürdürdükleridir. Örneğin, birbirinden bağımsız onlarca kimsenin sayısız iktisadi mübadelede bulunabilmesi için çok ciddi bir piyasa kurumunun zaten hâlihazırda yerleşiklik kazanmış olması gerekir. Kapitalizm öncesi toplumlarda böyle bir durum görülmez. Popper'a göre, “Toplumsal ortamımızın yapısının belli bir anlamda insan yapısı olduğu, kurum ve geleneklerinin ne Tanrı'nın ne de doğanın ürünü olmadıkları, aksine insan davranış ve kararlarının sonucu oldukları ve onlar tarafından değiştirilebilecekleri” itiraf edilmelidir (2014: 401). Toplumun geleneklerini Tanrı ya da gizemli doğaüstü güçler belirlemez, aktif fail karar alan ve edimde bulunan canlı kanlı insanlardır. Ama Popper'a kalırsa, insanın rolü çok da abartılmamalıdır, zira bu kurumlar

ve gelenekler insanların “bilinçli olarak tasarlandıkları ve gereksinimlere, umutlara ya da itkilere göre açıklanabilecekleri” anlamına gelmez (2014: 401). “Tam aksine, bilinçli ve niyetli insan davranışları sonucunda ortaya çıkanlar bile, genel olarak, *bu tür hareketlerin dolaylı, niyet edilmemiş olan, hatta çoğu zaman istenmeyen sonuçlarıdır*” diye yazar Popper (2014: 401) (vurgu sonradan eklendi).

Gelgelelim, bu metafiziğin bünyesinde ciddi çelişkiler bulunmaktadır. Popper’ın bu bilinemezci metafiziğini hâlihazırda *Bilimsel Araştırmanın Mantığı* (2015) kitabında geliştirilmiş olduğu kaydedilmelidir. Popper esasen doğa bilimlerinin çalışma biçiminden türettiği ilkeleri toplumsal dünyanın işleyişini açıklamak için kullanmaktadır. “Bizim önerimize göre bu yöntem” diye yazar Popper, “sınanacak dizgenin yanlışlanabilirliğini her koşul altında ortaya koyabilir olmasıyla karakterize edilmiştir; yani amacı, tutarsız dizgelerin kurtarılması değil, sıkı denetimlerle en fazla tutarlılığı olanı seçmektir” (2015: 66). Temel sorun tam da bu bağlamda baş göstermektedir, zira Popper, bu ilkelerin ya da normların herhangi bir temel üzerinde inşa edildiğini kabul etmeyecektir. Çünkü bu kesin temeli kabul etmek, sayısız gözlem sayesinde bütün kuğuların beyaz olduğunu ileri sürmeye izin veren tümevarım sorununa geri dönmek anlamına gelir. Fakat herhangi bir bilim adamı, ileri sürdüğü kuramların sınanabilmesi için doğruluğundan şüphe duymadığı bir noktaya yerleşmek zorundadır. Üstelik bu dayanak noktası, şu ya da bu bilimsel cemaate dâhil olan bir teorisyenin karşısına çıkan ilk ciddi kısıtlama ve motivasyon ilkesi olma özelliği taşır.

Ne kuramcılar ne de kuramlar bu kısıtlamaları kabul etmeden bilim dünyasında bir yer kazanabilirler. Popper’a göre, bunlar öyle önemli sorunlar değildir. 1962’de yaptığı “Tarihyazımı ve Tarihin Anlamı Üzerine” isimli konuşmasında, “asıl mesele insanın kendi bakış açısını tanıması ve eleştirel olmasıdır” der (2016: 149). Ancak bilimin nesnel bir şekilde işlemesi için olmazsa olmaz tek husus, eleştirel bakışın elden bırakılmaması olamaz. Zira bilim cemaatlerinin ya da tek tek bilim insanlarını bu eleştirel bakış açısını her hâlükârda sürdürmesini garanti altına alacak bağlayıcı hiçbir norm mevcut değildir. Patricia Fara “M. Ö. üçüncü yüzyılda Aristarkus’un Dünya’nın Güneş’in etrafında döndüğünü söylediğini” hatırlatır (2015: 39). Bugün bu bilimsel gerçeklik inkâra ihmal vermeyen apaçık bir hakikat olsa bile, yaşadığı tarihte Aristarkus’un teorisi reddedilmiştir. Bilimsel olduğu iddia edilen kuramlar boşlukta dolaşmazlar. Her şeyden önce, hâlihazırda işler halde bulunan kurumsal ve siyasal düzenlemeler alanına girmek için rakiplerini alt edecek güce ya da imtiyazlara sahip olmaları gerekir.

Gerçekten de önemli olan husus kuramların şu ya da bu şekilde yanlışlanmasından ziyade, hangi olguların hangi normlara ya da ilkelere dayanılarak seçildiğidir. Habermas’ın işaret ettiği gibi, “genel kurallar, bu kurallar altında toplanabilen olgular hakkında önceden karar verilmemişse, uygulanamazlar; öte yandan bu olgular, söz konusu kurallar uygulanmadan önce, önemli durumlar olarak saptanamazlar” (2011: 42). Popper’ın yaptığı şey ise, eleştirel akılcılık olarak adlandırdığı ve kökleri Kant’ın aşkınsal idealizmine kadar giden uzun ömürlü bir geleneğin kendinden menkul saydığı otoritesine başvurmaktır. Ama bu geleneğin dayandığı varsayımların ve dünyaya bakışının nesnel olduğunu söylemek imkânsızdır. Bir kere, bilim felsefesinin ortaya çıkmasının ardında yatan maddi koşullar bile, nesnel olduğundan şüphe edilmeyecek böylesine saf bir

zeminin zaten kaybedildiğinin üstü kapalı olsa bile kabulünü içerir. Pozitivist bilimin bir devamı olarak gelişen bilim felsefesi, Marx'ın tarihsel materyalizmi, Ferdinand Saussure ve Rus Biçimcileri'nin dilbilimsel buluşları kadar, Albert Einstein'ın görelilik kuramı, Edmund Husserl'in fenomenolojisi, Max Weber'in rasyonelleşme teorisi, Sigmund Freud'un psikanalizi gibi birbiriyle rekabet eden kuramların sayısının gitgide arttığı bir tarihsel ortamda bilimin bunlardan hangisi olduğunu ortaya çıkarma derindedir. Popper da bu zorluğu kabul etmiştir: “Ama en zor sorun, tanımlar ya da temel öncüller elde edip onların doğru olduklarından, hata edip yanlış özü kavramadığımızdan nasıl emin olabileceğimizdir” (2014: 329). Bu durum, Kant'ın anlama yetisinden türeyen kavramların deneyimden gelen duyuşal izlenimlere uyup uymadığı sorununu ortaya atıp onu bir türlü çözememesine benzer. Kant'taki gibi Popper'da da akıl temel bir öncül koyutlar, ama maddi dünyaya yüzünü çevirir çevirmez kendisini haklı çıkaracak bir zemin bulmayı beceremez ve çabucak ümitsizliğe saplanır.

Popper'ın kararsızlığı da zaten bu durumu açıkça yansıtıyor gibidir. İlk, toplumsal dünyanın insani eylemlerin sonucu oluştuğunu ve insanların bu dünyayı yine kendi edimleri sayesinde değiştirebileceğini söylemektedir. Bu hümanizm ciddi bir temel işlevi görebileceği bir anda direksiyon kıran Popper, bu değişiklikleri çoğu zaman bilinçli olarak gerçekleştirmediğimize işaret eder. Şu durumda, böylesine karanlık bir toplumsal değişim fikri, bir başka Kantçı fikir olan kendinde-Şey'le oldukça tuhaf bir benzerlik sergiler. Kant'a göre varlık dünyasının kendisi bir bütün olarak bilinemezdir. Popper bu bilinemezliği gönül rahatlığıyla insani praksis dünyasına taşır. Ancak bu kabul bir dizi zorlu problemi gündeme getirecektir. Bir kere, insanlar toplumsal gerçekliği kendi gereksinimlerine göre inşa etmiyorlarsa, o zaman toplumun hangi amaçlar uğruna inşa edildiğini açıklanması gerekmektedir. Popper belirli niyetlerle yola çıktığımız zaman bile istenmeyen sonuçlara ulaşabileceğimizi iddia ediyorsa, bu konuda haklı olduğu söylenebilir. Örneğin, Spinoza'nın kanaatkâr etiğini içselleştirmiş biri, eylemlerinin getireceği faydayı gerçekten önemsemeyebilir, ama sırf böyle yaparak bile kendisi için yarar sağlayan bir edimde bulunmuş olabilir. Ancak Popper'ın bu mesele hakkında herhangi bir açıklaması yoktur. Toplum, olduğu yerde hareketsiz kalmış kocaman bir moloz yığını gibidir. Bu savın temel hatası, toplumsal kurumların ya da bireylerin kendilerine biçtikleri erekler ile bu erekleri hayata geçirdikten sonra karşılaştıkları neticeleri birbirine karıştırmasıdır.

Gerçekten de, toplumsal eylemler sonucu ortaya çıkan sonuçların, insanların başlangıçta sahip olduğu erekleri ortadan kaldırması gerekmez. Bu sonuçlar olsa olsa insan bilincinin ve eyleminin geleceğe dönük tasarımlarının eksik kalmasını anlatabilir. Çoğu durumda, insanların içinde buldukları koşulları anlamadan tarihi yaptıkları epey modern bir bakış açısıdır. Hegel ve Adam Smith kadar Karl Marx da kimi zaman bu fikre sempati beslemiştir. Ancak Popper tam tersi bir şey söylemektedir. Tarihin kendi eserimiz olduğunu biliyoruzdur, ama ortaya çıkan sonuçları özel olarak kimse planlamamıştır. Şu durumda, Popper tarihsel dünyanın bilinemez olduğuna dair epey kapsamlı bir tümevarıma sırtını yaslıyor gibidir. Her fırsatta Popper'a hayranlığını dile getiren bilim felsefecisi Imre Lakatos'a göre, “Popper'ın metodolojik değerlendirmeleri ilginçtir, zira kendimizi onlara uydurursak Hakikate ulaşmak konusunda daha şanslı olabileceğimiz gibi gizli bir *tümevarımlı varsayım* taşırlar” (2014: 252). İşler Popper'ın dediği gibi olsa bile, Fransız

Devrimi'nin meydana geldiği siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulların olayın üstünden neredeyse iki asırdan fazla bir zaman geçtikten sonra bile neden bilinemez olarak kalması gerektiği sorusu cevaplanmamış olarak kalır. Maddenin kendi kendine parçalanmasının şans eseri bulunması radyoaktivite kuramına yol açmış olabilir, ancak aynı şeyi Anglikan kilisesi için söylemek o kadar kolay değildir. Hem mesela Dünya Ticaret Örgütü'nün ya da Oxford Üniversitesi'nin hangi insani niyetlerin ve edimlerin arzu edilmeyen sonuçları olduğunu nasıl bilebiliriz? Dahası, toplum kurallarının bilinçli olarak tasarlanmış azınlığı ile insani niyetlerden sapan büyük çoğunluğu arasında nasıl bir ayırım yapıldığı da hiç belli değildir. Popper'ın ileri sürdüğü tezler doğru olsaydı, toplumsal dünyanın yeniden üretimi birinci dereceden denklemlerin çözümü kadar basit bir işe dönüşebilirdi.

Bu bilinemezci metafiziğin temelinde teleolojik olduğuna inanılan tarih anlayışlarından kurtulma isteği vardır. Hegelci ve Marksist teleolojilerden paçasını kurtarmak isteyen Popper, insanların maddi dünyasındaki her türden ereksellik biçimine öldürücü bir darbe indirme suçu işler. Hâlbuki Hegelci Dünya-tini tarihe belirli bir erek atfediyorken, Marksist tarihin kesin olarak gittiği bir yer yoktur. Tarihin içkin ya da aşkın bir ereği olduğu fikrini reddedebiliriz, ama yine de belirli bir yörünge seçmemiz gerekir. Açık toplum/kapalı toplum ikiliği, böylesi bir anlatı yörüngesinin çizilmesi gerektiğini ve diğer anlatıların daha önemsiz olduğunu ileri süren sevimsiz bir hiyerarşiye yaslanmaktadır (2014: 183). Benzer şekilde, erekler sorunu da hayatta kalmayı sürdürür. Mesela, biraz düşünüldüğünde bile, Popper'ın kaleme aldığı metinlerin belirli amaçlara meyilli olduğu hemen anlaşılabilir. Kuramların doğrulanarak değil, ancak yanlışlanarak bilimsellik payesine erişebileceğini, daha iyi bir dünya arayışının durmaksızın sürdürüldüğünü ve açık toplumun sürekli tehdit altında bulunduğu ileri sürer bu metinler. Hiçkimse, hatta Popper'ın bizzat kendisi bile, bu metinlerin ileri sürdüğü argümanların bilinemez ve amaçsız olduğunu iddia etmemiştir.

Popper'ın tarihle ilgili önemli sayılabilecek herhangi bir şey söylemediği aşikârdır. “Bilgiyle Kendini Bağımlılıktan Kurtarmak” (2016) adlı yazısında Giambattista Vico, G. W. F. Hegel, August Comte, Oswald Spengler ve Karl Marx gibi düşünürlerin yapmaya çalıştıklarının aksine, insanlık tarihini belirleyen teleolojik bir eğilimin veyahut gizemli bir anlamın olmadığını söyler. Aslında Popper bu yazarların tarihe yükledikleri “gelişme”, “gerileme” ve “çöküş” gibi sözcüklerin olumsuz değer yargıları içerdiğini ileri sürer. Popper'a göre, bu kavramları tastamam unutup tarihi “ilerleme” ve “gerileme” eksenlerinde düşünürsek, tarihin bir anlamı olabilir. “Eğer ‘gelişme’ sözcüğünü, doğa yasalarına uygun bir gelişme anlamında kullanmaktan kaçınıp, tarih boyunca hangi ilerlemeleri ve gerilemeleri yaşadığımızı ve bu ilerlemeler uğruna neleri kaybettiğimizi sorgularsak, bizlere aktarılan tarihe bir anlam kazandırabiliriz” (2016: 154). Popper'a göre, Aziz Augustinus'un iyi ve kötü güçler arasındaki savaşım olarak tanımladığı manici tarih anlayışı, kendisinden sonra gelen tüm kuramların yörüngesini çizmiştir: iyi sınıf burjuvazi proletarya karşısında kötü sınıf burjuvazi, iyi ırklar karşısında kötü ırklar ve sair. Ancak nedense açık toplumun sürekli mücadele verdiği kapalı toplum fikri bu manici yörüngeye dâhil edilmemiştir. Altı yüz sayfa boyunca iyi ve kötü güçler arasındaki savaşımı temel alan tarih anlayışlarını yerin dibine sokan Popper, akıl almaz bir şekilde benzer bir mitolojiden güç alıyordu. Walter Kaufman'ın söylediği gibi, Popper'ın kitabının esin kaynağı totaliterlikten nefreti olsa da, “yöntemleri ne yazık ki totaliter ‘araştırmacıların’

yöntemlerine” benziyordu (2014: 9).

Yine de Popper, hakkında değer yargılarından uzak bir yerden konuşmaya çalışmasına rağmen, ilerleme fikrini başka bir yerde kati suretle reddetmiştir: “Bir ilerleme yasası diye bir şey olduğuna inanmıyorum. Böyle bir şey bilimde bile yok; teknikte de yok. İlerleme olsa bile görülemez” (2016: 217). Tarihi ilerleme ve gerileme eksenlerinde düşünmeyi öneren Popper, başka bir yerde çıkıp bunun tam tersini ileri sürmektedir. Entelektüel namustan bahseden bir adamın sürekli işine geldiği gibi konuşması, kişiliği hakkında şaibe yaratan bir durumdur. Bu, *homo sapiens*’in paleolitik çağdan geç kapitalizme nasıl ve neden ulaştığı meselesini bir çırpıda yok sayıp ilerlemeyi tarihsel değişim sorunu ile eşitleyerek aslında açıklaması gereken sorunun üzerinden atlamaktan başka bir şey değildir. Akıllı başında hiçkimse faşizmin herhangi bir ilerleme getirdiğini iddia edemez belki, ama siyasal pratiklerimizde geri alınması mümkün olmayan değişimlere yol açtığı kesindir. Ayrıca herhangi bir ilerleme vuku bulduğunda neden bunun görülemeyeceğini ya da idrak edilemeyeceğini düşünmek gereksin? Modern otomobil neye dayanılarak Romalıların iki tekerlekli savaş arabalarına göre ilerleme sayılmamalıdır? Bu saçma anlayışa göre, bilgisayar hesap makinesinden, buhar makinesi de yel değirmeninden daha ileri bir icat değildir. Albert Einstein bu fikirlere kesinlikle katılmazdı. Popper en azından bu bakımdan tam anlamıyla bir gericidir, çünkü kendisini şimdiki zamanın değiştirilemez mantığıyla sınırlamış durumdadır. Onun nazarında bilinmezlik burjuva toplum kadar karşı konulmaz bir şeydir.

Yazıp çizdiklerine şöyle bir bakıldığında bile Popper’ın değer yargılarına çok sık yer verdiği hemen görülür. Hâlihazırda “bizlere aktarılan tarihe anlam kazandırma” girişimi, en az ilerleme ve gerileme sözcükleri gibi başlı başına bir değer yargısı teşkil eder. Popper sadece birkaç paragraf önce “tarihin kendi içinde anlamsız olduğunu”, fakat tarihsel akış içerisinde ürettiğimiz etik fikirlerin yerini yine de sorgulayabileceğimizi ileri sürer (2016: 153). İyi de Popper tarihin kendi içinde anlamsız olduğunu neye dayanarak iddia ediyor? Böylesi bir iddiada bulunmak için epeyce derinlemesine ve tek bir insanın enerjisini aşan çok ciddi bir araştırma faaliyeti yürütmek gerekir. İşin tuhaf yanı, dünya tarihinin herhangi bir anlama sahip olmadığını ileri sürdükten sonra bile, Popper bu anlamsızlık deryasının yeni bir etik sorgulama fırsatı yaratmasını beklemesidir. Bir yandan, hayli sempati beslediği nesnellikten ve akıldan uzak bir edayla, tarihte herhangi bir anlam kııntısı olmadığını iddia ederken, bir yandan da bu tarihten etik bir sorumluluk çıkarılabileceği fikrine inatla sadakat beslemeyi sürdürüyor gibidir.

Popper’a göre insanlık, artık nasıl başarabilmişse, kendisini en iyi politik ve iktisadi düzene ulaştıracak yolu bulmayı başarmıştır. Spiegel’e verdiği bir röportajda, “Ama bizim toplum düzenimiz” der Popper, “şimdiye kadar dünya üzerinde gelmiş geçmiş en iyi ve en adil düzendir” (2016: 227). Bunu dile getirdiği her seferinde çoğu kimsenin kendisine “bunak” dediğini de sözlerine eklemek gibi esaslı bir dürüstlük de sergiler. Belirli bir sosyo-politik dünyada karşılaşılan belirli sorunlara ilişkin akla yatkın belirli çözümler ya da öneriler getirmek yerine, Popper iki de bir şimdiye kadar dünya üzerinde hüküm sürmüş en adil toplumda (kapitalist toplumda) yaşadığımızı ileri süren safdil inancını yenileyip durmuştur (2016: 229). Dünyanın görece küçük bir bölümünü oluşturan Batı Avrupa’da, kendi halinden memnun Leibnizci bir azınlık, mümkün olabilecek en

iyi kozmik düzene erişildiği kehanetiyle mutlu mesut yaşamaktadır. Terry Eagleton'ın belirttiği gibi, “Büyük kara parçalarında çağlar boyunca kendini açımlayan o muazzam insanlık anlatısı gelip gelip, Hamstead ve Kuzey Oxford'da tercih edilen cinsten bir yaşam tarzında durur” (2015: 44). Kapitalizmin sürekli olarak emperyalist savaflara yol açtığından ya da iflah olmaz kâr mantığı yüzünden gezegendeki tüm doğal zenginliği yok ettiğinden bahsetmek şöyle dursun, Popper bu kepaze durumların tümüne ilişkin derin bir suskunluk içerisinde. Dünyada yaşayan her iki kişiden birinin emeğini satmak zorunda olması ve finansal piyasaların tek gecede çökerek milyonlarca insanı işinden ve ellerindeki üç kuruşluk tasarruflardan etmesi gibi gerçekler, herhalde olsa olsa harika bir kozmik düzende yaşamının getirdiği kısmi bedellerdir. Muhabirin “Üçüncü dünyada kitlesel açlığın veya çevreye verilen zararı engellemek için bu liberal demokrasinin yine de pek ikna edici çözümleri bulunmuyor” demesi üzerine, Popper “Bütün dünyayı besleyebilmenin ötesindeyiz, ekonomi problemi çözülmüştür” cevabını verir (2016: 230). Kapitalizmin bu kadar dalkavukça savunulduğu çok az görülen bir şeydir.

Popperci bilinemezciğin yüce kürsüsünden bakıldığında, böylesi problemler bir hayli keyfekeder ve geride kalmış gibi görünür. Hâlbuki Sahra-altı Afrika'sında yaşayan onca insan bu gibi gülünç iddialara yanıt verme gereği bile duymazdı. Popper Üçüncü Dünya'daki kitlesel sefaletten kapitalist yayılmacılık ya da emperyal tutkuları değil, bu ülkelerin liderlerinin sergilediği budalalığı sorumlu tutar (2012: 192). Ama şayet eylemlerimizin sonuçları beklentilerimizin çok ötesine uzanıyorsa, bu durumda bu liderlerin neden budalalıkla suçlandığı pek de açık değildir. Aslında hiçbir şey gerçeklikten bu denli uzak olamaz. Tüm bu safsatalar, büyük bir entelektüel tutkuyla yaşamayı şiar edinmiş, kendisini ahlaki sorumluluk sahibi addeden gözüpek bir burjuva ideoloğunun dogmatik, kolaya kaçan ve hiçbir nesnel gerçekliğe tekabül etmeyen kişisel hüsnü kuruntuları ve hezeyanlarıdır. Popper'ın gelişigüzel biçimde ağzından dökülen ve dünyanın mevcut durumunu aşacak biçimde kendi içeriğini şişiren soyut düşüncesi, insanların giderek büyüyen çaresizliğini, ekonomik koşulların zorlayıcılığını ve tahakküm ilişkilerinin zalimliğini ve baskıcılığını bir çırpıda şeyleştirir. Belki de Paul Feyerabend'in dediği gibi, “bunun nedeni Popper'deki tarihsel antagonizmaları safdil alternatiflere indirgeme eğilimidir” (2012: 193). Her hâlükârda, Popper'ın o çok sevdiği Sokratesçi “Hiçbir şey bilmediğimi biliyorum” düsturunun kendi kişisel durumundan daha iyi bir kanıtı yok gibidir.

Bir Kâhin Olarak Marx

Bu tarz bilinemezci bir metafizik *Açık Toplum ve Düşmanları*'nın tüm yapısına sirayet etmiştir. Gerçekten de, açık toplum hangi tarihsel koşullarda ve nasıl ortaya çıkmıştır? Neden sürekli olarak kapalı toplum tarafından tehdit ediliyordur? Platon'dan Marx'a gelene kadar bu ikili karşıtlık nasıl gelişmiştir? Hangi toplumsal pratikler sayesinde kapalı toplum ortadan kaldırılabilir? Popper'ın metninde bu soruların bir yanıtı yoktur. Sadece ampirik örnekler vermekle yetinmiştir. Antik Yunanlı Anaksimandros ile Xenophanes'in kozmosa ilişkin eleştirel tartışması açık toplumun bir örneğidir. Platon'un devleti ise böyle bir eleştirelliği yasaklıyor ve kapalı bir toplumun arketipini sunuyordur (2016: 122).

Yani Popper'a göre tarih, organik ve durağan kapalı toplumdan, bireylerin kendi kararlarıyla yüz yüze geldikleri, fikirlerin ve eleştirilerin serbestçe serpilip geliştiği açık topluma doğru atılan adımların tarihinden başka bir şey değildir. Bu ne kadar gerçekçi ya da yanlışlanabilir bir bakıştır? Birinden ötekine geçiş meselesi şöyle bir kenarda dursun, esas itibarıyla ne kapalı ne de açık toplum diye bir şeyden söz edilebilir. Tarihin ciddi bir hamleyle yörünge değiştirmesi, yani kapalı toplumdan açık topluma geçmesi, basit bir tesadüften ya da aslı astarı olmayan spekülasyondan ibaretmiş gibi görünür. Gerçekten de, böylesi durumlar antik Yunan toplumun yapısal niteliklerini belirlemek konusunda hiçbir şey söylemez. Örneğin Marksist tarihçi Ste. Croix abidevi eseri *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*'nde, bu küçük şehir devletinin köle emeğinin sömürüsüne dayanan berbat koşullarını detaylı bir biçimde resmetmiştir (2013: 79). Bu gibi durumlar, Popper için can sıkıcı, ama pek önem arz etmeyen hususlardır. Önemli olan akılcı tartışma ve karşılıklı eleştiridir. Ama nihayetinde bu gibi tavırların doğuracağı sonuçlar da önceden bilinemez.

Her neyse, Popper'ın derdi başkadır. Yaptığı şey, bir hayli özensiz bir el çabukluğu içinde, tarihsel materyalizmin aslında uygarlığı boydan boya kat eden tehlikeli bir kapalı toplum fikrinin son halkasından başka bir şey olmadığını ileri süren devasa bir mitolojik anlatıya can vermektir. Bu hacimli metin, kapalı toplum fikrinin soykütüğüne ilişkin büyük ama içeriksiz bir anlatı sunar. Popper, aslında bu çok uzun tarihsel aralığı, bambaşka bir amaçla, yani hem tarihsel materyalizmin defterini dürmek, hem de hâlihazırdaki Marksist devletlerin politik otoritesini sarsmak için alıkoyar (2017:38).

Politik tarihin çok özel bir anında Marksizmle ilgili söz alan Popper, tarihsel materyalizmin hayatta kalması için kilit öneme sahip fikirleri tahrif etme işine girişmiştir. Popper, bir yandan Marksist kuramları ve devletleri yerden yere vururken, diğer taraftan kapitalist dünyayı ve bu dünyanın akılcılığını yere göğe sığdıramaz. “Marksçılık”, ona göre, “ekonomik ve siyasal güç gelişmelerinin, özellikle de devrimlerin geleceğini önceden haber vermek amacını güden” salt tarihsel bir kuramdır (2014: 390). “İyi taraflarına rağmen ben, Marx'ın sahte bir peygamber olduğuna inanıyorum” diye yazar Popper, “O, tabii bir tarih kâhiniydi ve kehanetleri gerçekleşmedi” (2014: 390).

Marx'ın kuramlarının kehanete benzediği söylenebilir mi gerçekten? Biraz yakından bakıldığında, kapitalist toplumun gelişim çizgisi Marx'ın *Kapital*'deki öngörleriyle tamamen örtüştüğü görülecektir. Popper kehanet diyerek elinin tersiyle itse bile, Marx'ın görüşlerinin büyük bir kısmının gerçekleştiği gönül rahatlığıyla ileri sürülebilir. Bu noktada Ernest Mandel, Amerikalı iktisatçı Wassily Leontief'in şu satırlarını alıntılar: “Marksçı başarıların bugünden bakarak değerlendirilmesinde iktisat kuramının ilerlemesine bu teknik katkılar ne denli önemli olurlarsa olsunlar, Marx'ın kapitalist sistemin uzun-dönemli eğilimlerini parlak analizinin gölgesinde kalırlar” (2008: 27). Bu, Amerika'da yaşayan ve Marksizme karşı olan bir iktisatçının itirafıdır. “Kayıtlar gerçekten etkileyicidir” der Leontief, “zenginliğin artan temerküzü, küçük ve orta boy işletmelerin hızla tasfiyesi, rekabetin artan oranda sınırlanması, sabit sermayenin durmaksızın artan önemine eşlik eden kesintisiz teknolojik ilerleme ve son olarak aynı derecede öneme sahip, tekrarlayan iktisadi dalgalarmın alçalmayan dalga boyları” (2008: 27). Kapitalizm, *Kapital*'in yazılmasının üzerinden neredeyse bir asır gibi bir zaman

geçtiğinde, neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır ve Marx'ın kuramları rakipsizdir: “Egale edilmesi ve geçilmesi mümkün olmayan bir dizi kehanet gerçekleşti ve bütün tekâmülüne rağmen modern ekonomi kuramının gerçekte bu kehanetlere karşı ortaya koyabileceği fazla bir şey yok” (2008: 27).

Teknolojik ilerleme, emeğin verimliliğindeki artış, sermayenin artan merkezileşmesi ve yoğunlaşması, aktif nüfusun büyük bir kesiminin iktisadi bakımdan emek-gücü satıcısına dönüşmesi, kar oranlarının düşmesi, artık-değer oranının artması, dönemsel olarak tekrar eden durgunluklar ve krizler: Bugün tüm bunların gerçekleştiğini kim inkâr edebilir? Gelgelelim, Popper tarihsel materyalizmin bilimsellikten uzak bir kehanet olduğu fikriyle o kadar ilgilidir ki, kapitalist üretim biçiminin bağrında devinen çelişiklere ve bunların belirli aralıklarla krizler biçiminde vuku bulduğu gerçeğine dair söyleyecek tek bir sözü bile yoktur. Kendi vardığı sonuçlar göz önüne alındığında, tarihsel materyalizme yönelmekle meşgul olduğu türden eleştirinin makul olup olmadığı sorusunu tek bir kere bile kendine sormamıştır. Bunun yerine, emek-değer teorisi, sömürü kuramı, kar oranlarının düşmesi eğilimi yasası ve kapitalizmin çöküşü gibi Marksizmin yaşaması için vazgeçilmesi mümkün olmayan fikirleri cımbızla çeker. Sonra da mevcut dünyamızda bu düşüncelerin nesnel gerçekliklerini yitirdiğini kendinden memnun bir kayıtsızlıkla kanıtlamaya çalışır. Haklı olarak pek tanınmayan bir Popperci olan Jean Baodouin, “Siyasi düşüncelerine kolayca bir elbise giydirilemeyecek bir filozoftur” Popper, zira her şeyden önce epistemoloji üstüne çalışmaktadır” diye yazmıştı (2015: 12). Sağcı akademisyenler dışında kalan pek çok insan, bu tür iddialar karşısında derin bir şüphe besleyecektir, çünkü çetrefilli epistemoloji meselelerine kafa patlatmak zaten başlı başına siyasal bir meşgaledir.

Sömürü Vardır, Sömürü Yoktur

Taner Timur, Popper'ın düşüncelerindeki akıl almaz çelişiklere dikkat çekmiştir. Mesela, insanlık tarihinden bahseden Popper “...bütün bu açıklamalarında, iktisatçı ve toplum bilimcileri (Mill, Comte, Marx, Weber, Menger, Hayek), hatta bazen de romancıları (Tolstoy) muhatap almış, doğrudan tarihçilerde tartışma ihtiyacı” duymamıştır (2014: 420). Popper'ın metinlerinde, Alman Tarih Okulu, Metodik Tarihçiler ya da Annales okuluna tek bir gönderme dahi yoktur. Timur'a göre, Marx'ın teorik ilgilerini öven Popper'ın “... totaliter barbarlığın fikir babalarından biri olarak sunduğu başka bir düşünür hakkında rahatlıkla övgülerde bulunabilmesi entelektüel açıdan sorunlu” olarak görülmesi gereken bir tavidir (2014: 421). Popper kendisini bir realist olarak tanımlasa bile, üç dünya kuramının en üst basamağına bilimsel aktiviteleri yerleştirmişti ki bu “idealizme ve tarihi bir düşünce tarihi olarak” görmeye meyilli bir bakış açıdır (2014: 417). Son olarak Popper, “bilimsel çalışmalarında devamlı olarak “yanlışlar” ve “yanlışlama” peşinde koştuğu halde, kişisel yaşamını “doğrular” ve “doğrulama” ekseninde anlatmıştır (2014: 422).

Popper'ın metinlerinde bir yığın çelişki ve kendini inkâr etme eğilimi bulunabilir. Bu çelişkiler, Popper'ın Marx'a dair ileri sürdüğü görüşlerde doruk noktasına ulaşır. Popper'a göre, “Marx'ın maddeciliği hakkında yalan yanlış birçok şey söylenmiştir” (2013: 408). Fakat bu metne şöylesine göz gezdiren bir tarihsel materyalistin, bu ifadenin

en çok Popper’ın kendi şahsı için doğru olduğunu çabucak fark etmesi kaçınılmazdır. “Haklı ya da haksız, o (Marx) savaş, çöküntü, işsizlik ve bolluk ortasında açlık gibi olguları “büyük ticaretin” ya da emperyalist savaş vurguncularının sinsisi bir fesatlığının sonucu olarak değil, toplum örgüsünün içine takılıp kalmış ajanların başka amaçlara yöneltilmiş etkinliklerinin istenmeyen sonuçları olarak görüyordu” diye yazmıştır (2013: 408). Ona göre Marx, tarih sahnesindeki “insan aktörlere, bu arada kodamanlara da, ekonomi telleriyle –üzerinde hiçbir kontrolümüz olmayan tarihi güçler ile- harekete getirilen kuklalar olarak bakıyordu” (2013: 408). Popper’ın tarihsel materyalizme ilişkin bu türden iddiaları, tek kelimeyle komik ve saçmadır. Marx, “üzerinde kontrolümüz olmayan tarihi güçler” ya da “ekonomi telleriyle harekete geçirilen kuklalar” gibi haddinden fazla abartılmış determinist safsatalara hiçbir zaman itimat etmemiştir. Bunlar, Marx’ın kariyerinin başlarında eleştirdiği İngiliz ve Fransız materyalizminin ipe sapa gelmez iddialarıdır. Ona göre, “insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre değil; kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan karşı karşıya kaldıkları, belirlenmiş olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar” (2007: 13).

Marx’ın tek yanlılığı bu değildir elbette. Şöyle yazar Popper: “Marx’ın kehanetçi usavurmasının ikinci adımının en önemli öncülü, kapitalizmin sefaletin ve servetin artmasına yol açmasının kaçınılmaz olacağı varsayımdır; sayıca azalan burjuva sınıfının serveti, sayıca çoğalan işçi sınıfının da sefaleti artacaktır” (2014: 449). Ama Popper’a göre, kapitalizmin gelişimiyle birlikte tam tersi bir durum oluşmuştur. Popper’a göre, “dizginlenmemiş kapitalizm ortadan kalkmıştır. Marx’ın zamanından beri demokratik araya girmecilik büyük ilerlemeler yapmış ve -kapital birikiminin sonucu olarak- emeğin üretkenliğinin artması, sefaleti hemen hemen ortadan kaldırmayı mümkün kılmıştır” (2014: 481). Popper bu iyimser düşünceleri, tuhaf biçimde II. Dünya Savaşı’nın yarattığı devasa yıkım sürerken dile getirmiştir. Emeğin üretkenliği kapitalizmin içsel mantığı nedeniyle artmıştır artmasına, ama o sıralarda Keynesyen refah devletinin ya da demokratik mekanizmaların varlığı söz konusu bile değildir. Üstelik Marx’a göre, emeğin üretkenliğinin artması ile sefaletin ortadan kalkması arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Üretkenlikteki gelişmenin, “belli büyüklükte bir sermayeyi ele geçirmek üzere, genellikle kullanılan emek-gücü miktarında (işçi sayısında) azalma ile” birlikte ortaya çıkma ihtimali de vardır (2009: 219). Böylesi bir durumda teknolojik yenilikler emek-gücünün sahip olduğu vasıfları değersizleştiriyor ve çoğu insanı işsizliğe mahkûm ediyordur. Popper’ın akla duyduğu sarsılmaz imanının yerli yersiz ortaya çıkması, Timothy Brennan’ın işaret ettiği gibi, “deneyle kanıtlanan olgulara ve teknolojinin apaçık yararlarına özgü kapalı güvenden öte bir anlama gelmemeye başlayan bilim inancına dayanır” ve bu durum “kültürün genelinde bir zekâsızlaşmaya” yol açar (2010: 32).

Gerçekten de deneyle kanıtlandığı iddia edilen olgulara ve teknolojik ilerlemenin kerameti kendinden menkul yararlarına duyulan tavizsiz imandan başka bir anlama gelmeyen böylesi bir zekâsızlaşma, *Açık Toplum ve Düşmanları*’nın son bölümünde giderek yoğunlaşmış insan aklını kadir-i mutlak bir problem çözücü mertebesine yükseltmektedir (2017: 493-504). Bu bölümde Popper, kapitalist toplumun temel çekirdeğini oluşturan sömürü ve baskı ilişkilerini, devletin rasyonel biçimde müdahale etmesi sayesinde çözülebilecek problemler olarak düşünür. Bu fikre göre, sınıfsal menfaatlerin uzağında yer alan devlet aygıtı, elinde bulundurduğu rasyonel politikalar repertuarına başvurarak,

mevcut iktisadi problemleri ortadan kaldırmak ve siyasi bir uzlaşım oluşturmak üzere belirli hedefler doğrultusunda faaliyet gösterebilir. “Sömürüye bir sınır çekecek yasalar yapabiliriz” der Popper, “işgücünü sınırlayabiliriz. Ama çok daha fazlasını da yapabiliriz. Yasalarla işçileri –daha da iyisi, bütün vatandaşları- sakatlığa, işsizliğe ve ihtiyarlığa karşı sigorta edebiliriz” (2014: 430). Bu şekilde, “aç kalmamak için her şeye boyun eğmek zorunda olan işçinin çaresiz ekonomik durumundan yararlanan sömürü türlerini imkânsız kılabiliriz” (2014: 430).

İyi de Popper bizzat Marksizmin bir kehanet öğretisi olduğunu ileri sürmemiş miydi? Öyleyse neden Marx’ın ileri sürdüğü problemleri çözmeye çalışmaktadır? Popper azılı bir Marx düşmanı olmasına rağmen, şimdi enteresan bir tutumla onun sömürü teorisini kabul etmekte ve bu sorunu çözenin yollarını aramaktadır. “Yasayla, çalışmaya razı olan herkese hayatını kazanabilme garantisi verebilirsek ki bunu başaramamamız için hiçbir neden yoktur, o zaman vatandaşın özgürlüğünün ekonomik korku ve ekonomik sindirmeden korunması yetkinliğe erişmiş olur” (2014: 430). Fakat bu nasıl ve hangi araçlarla hayata geçirilebilir? Her bir birey muhtemelen ekonomik zorun baskıcı ve bıktırıcı etkilerinden korunmak isteyecektir, ama giderek saldırganlaşan sermayenin politik gündeminde herkese iş garantisi diye bir madde hiçbir zaman olmamıştır. Bizatihi aktif emek-gücünün belirli bir kısmının işsiz ve güvencesiz kalması, sermayenin emri altında istihdam ettiği işçiler üzerindeki baskısının sürdürülmesinde çok daha etkili bir araçtır.

Yasalara yapılan yoğun vurgu dışarıda bırakıldığında, bu satırları Marx ya da Lenin’in yazmış olduğu kolaylıkla iddia edilebilir. Popper sömürünün salt mevcudiyetini değil, daha da ileri giderek sömürüye maruz kalan işçilerin sakatlanmış, toplumsal korumadan mahrum bırakılmış ve “aç kalmamak için her şeye boyun eğmek zorunda olan işçinin çaresiz ekonomik durumunu” ahlaki yakınma kabilinden bir belagatle dile getirir. “Siyasal güç ve onun denetimi her şeydir. Ekonomik gücün siyasi güce üstün çıkmasına izin verilmemelidir” diye yazmıştır Popper, “gerekirse onunla savaşılmalı ve siyasi gücün denetimi altına alınmalıdır” (2014: 430). Kapitalist sömürünün bu yürek burkan, olumsuz gerçekliğinden şiddetli ve keskin uzaklaşma arzusunun sonucu olarak ortaya çıkan şey ise, siyasi gücün (“siyasal güç ve onun denetimi her şeydir”) aşırı bir biçimde şişirilmesidir. Popper’ın ekonominin rakipsiz iktidarını siyasi müdahaleye başvurarak dizginlemek gerektiği şeklindeki iddiası, “dizginlenmemiş kapitalizmin ortadan kalktığına” dair gerçekçi olmayan iddiasıyla iyiden iyiye çelişir. Popper’ın metninde kapitalizm birkaç sayfa arayla birbirine taban tabana zıt nitelikler edinebilir.

1987’de yaptığı “Demokratik Devlet Kuramı ve Uygulaması Üzerine Düşünceler” isimli konuşmada Popper, “Devlet yetkisinin kötüye kullanılmasını engellemek için özgürlüğe, özgürlüğün kötüye kullanılmasını engellemek için de devlete gereksinimimiz” olduğunu söylemiştir (2016: 179). Ekonomik alanın gücünü baskılama önerisinde bulunan Popper’ın, liberal olmasını arzu ettiği devleti aşırı güç ve ödevlerle donatmasının ciddi sorunlara yol açabileceği söylenebilir. Devlet gücünün bu denli yoğunlaşması ve onu yukarıdan denetleyebilecek başka bir kurumun söz konusu olmaması halinde, düşünce özgürlüğünün ve sivil hakların geriletmesine ya da Popper’ın yerden yere vurduğu totaliter toplumun yeniden gün yüzüne çıkması söz konusu olabilir. Popper’a

göre, Marksist devlet kuramının “en önemli sonucu siyasetin tümünün, bütün siyasal çekişmeler kadar bütün hukuk ve siyasa kurumlarının da hiçbir zaman birinci derecede önemli” olamayacağıydı; “Onlar hiçbir zaman ekonomik gerçekliği kesin bir biçimde” değiştiremezlerdi (2014: 424). Ancak Marx devleti ya da siyaseti önemsizleştiren ve bunları ekonominin yansımaları ya da etkilerine indirgeyen bir kültür adamı değildir. Devletin mevcut koşulların sürdürülmesinde oynadığı can alıcı rolün farkındadır ve işçi sınıfı iktidarının ancak devletin ele geçirilmesi sayesinde kurulabileceğini düşünür. Marx’a göre, devletin ya da siyasi kurumlar kimi durumlarda son derece önemli etkilerde bulunabilir, ancak son kertede tarihin tekerleğini ileri çeviren itici güç her zaman üretim ilişkilerinde aranmalıdır.

Şu durumda Popper’in tezi şöyle bir yörünge izler: i) Kapitalizm devlet tarafından dizginlenmiştir, ii) Kapitalizm doğası gereği sömürüye ve baskıya yaslanır ve iii) Sömürü yoktur. Popper, “Marx’ın, gerek Marksçılar ve gerekse Marx düşmanları tarafından çoğu kez Marksçılığın köşe taşı sayılan değer kuramı, bence onun en az önemli bölümlerinden biridir” gibi tuhaf iddialarda bulunabilmektedir (2014: 468). Bunu söyleyerek Popper, Marksizmi çürütmek için kullanılan en standart yollardan birisine başvurur. Bir teoriye saldırmanın en kolay yolu, onun temel dayanaklarından birkaçını hurdaya çıkarmaktan geçtiği için, emek-değer kuramının seçilmesi bu anlamda gayet stratejiktir. Ernest Mandel’in belirttiği gibi, “Marx’ın burjuva eleştirmenleri burada keskin bir sınıf içgüdüleri sergilerler. Çünkü bu kuram gerçekten de tüm sistemin kilit taşıdır” (2008: 48). Popper’a göre, Marx’ın değer kuramı, sömürüyü açıklamaya yetmiyordu, çünkü “... bir malın ne alıcısı ne de satıcısı bir bakışta onun üretilmesi için ne kadar zaman gerekli olduğunu kestiremezler, kestirebilselerdi bile bu değer yasasını açıklamazdı. Çünkü alıcının düşürebildiği kadar ucuza satın alacağı, satıcının da tutturabileceği kadar pahalı isteyeceği ortadadır” (2014: 471). Ama Marx sömürü kuramını açıklayamıyorsa, hangi iktisatçı açıklayabiliyordu ya da kârın kökeni nedir? Üstelik Popper daha otuz küsur sayfa önce sömürüyü denetlemeye muktedir araçlara sahip olduğumuzu iddia etmiyor muydu?

Popper bu konuda hiçbir şey söylemez. İdrak dolu bir çıkarsama gibi görünen bu tez, çok basit bir hatayı tekrar etmekle yetinir sadece. Marx’a göre, alıcılar ve satıcılar genel olarak piyasada karşılaşan kimselerken, artı-değerin emekçiden çekilmesi fabrika sınırları içinde gerçekleşen bir süreçtir. Piyasada ancak fabrikada üretimi gerçekleştirmiş metaller mübadele edilebilir. Ayrıca Marx’a göre, bir malın üretilmesi için gerekli olan emek-zamanı satıcıların ya da alıcıların tahminlerine ya da kendi iktisadi çıkarlarına değil, “...normal üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için gereken zamana” bağlıdır (2004: 51). Örneğin Marx, “İngiltere’de buharla işleyen dokuma tezgâhlarının kullanılmaya başlamasından sonra, belirli bir miktar ipliği kumaş haline getirmek için gerekli emek zamanı belki de yarıya indiğini” belirtmiştir (2004: 51). O halde, bir kapitalistin üretkenlik koşullarını hesaba katmadan elindeki metalleri piyasada çok yüksek fiyata satmayı tercih edebilecek olması, sömürünün ya da kârın kaynağını açıklamaktan uzaktır. Bu mantığa göre, daha yüksek fiyata satanlar daha çok kazanıyordu. Fakat diğer kapitalistler de bunu rahatlıkla yapabilir. Şu durumda fiyatları fahiş biçimde yükselten kapitalistler, bunu yaparak sadece benzer bir malı daha ucuza satan kapitalistlerin ekmeğine yağ sürebilir. Alıcıların aynı meta için daha düşük

bir fiyat ödemeyi tercih etmekte tereddüt etmeyeceklerini düşünmek de mümkündür.

Sonuç

Ian Jarvie ve Sandra Pralong, Popper'ın 1950'de Henry James'in derslerine katılmak için Harvard'a gittiğini ve orada kaldığı süreçte Chicago Üniversitesi'nde bir konuşma yaptığını anlatıyor. Leo Strauss ve Eric Voegelin burada çalışan ve Aydınlanma geleneğine düşmanlık besleyen muhafazakâr iki filozoftur. Jarvie ve Pralong'un anlattığına göre, Strauss konuşmayı birlikte dinlediği Voegelin'e, Popper'ın tezlerinin “bir hayli kötü” olduğunu ve onun “solup gitmiş bir pozitivismi” temsil ettiğini söylemiştir (2005: 6). Voegelin ise Strauss'a yazdığı bir mektupta, Popper'ın kitabının “edepsizlikle malul, yüzeysel bir saçmalık” ve “tek tek her cümlenin bir skandal” olduğu cevabını verir. Voegelin'e göre, Popper “başarısız, her şeye alçakça burnunu sokan ve hoyrat bir entelektüeldir”; Platon ve Hegel'in düşüncelerini anlama kabiliyetinde olmayan Popper, “ilkel bir ideoloji savaşçısıdır” (2005: 6).

Öyle ya da böyle, Popper'ın metinlerinde bu tarz çelişiklere ve temelsiz spekülasyonlara fazlasıyla rastlanabilir. Ancak bu düşünceler Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra tuhaf olmayan bir biçimde yeniden keşfedilecektir. Kitabın bünyesine sirayet etmiş tüm bu eksikliklere ve Popper'ın entelektüel olmayan retorikine rağmen, bu metnin çok ciddi bir özgürlük manifestosu sunduğuna inanan kimseler vardır. Özellikle Sovyetler Birliği tarihe karıştıktan sonra, Popper'ın metninin bu nihai sonu önceden dile getirdiğini öne süren bir dizi metin yayınlanmıştır.

Anthony O'Hear'ın 1995'te derlediği *Karl Popper: Philosophy and Problems* [Karl Popper: Felsefe ve Problemler] ve Jeremy Shearmur'un 1996'ta yazdığı *The Political Thought Of Karl Popper*'ı [Karl Popper'in Siyasi Düşüncesi] adlı metinler bu döneme rastlar. 2000'li yıllarda ise bir dizi metin yayımlanır: Philip Catton ve Graham Macdonald'ın 2004'te derlediği *Karl Popper: Critical Appraisals* [Karl Popper: Eleştirel Değerlendirmeler], William Gorton'ın 2006'da yazdığı *Karl Popper and Social Sciences*'ı [Karl Popper and Sosyal Bilimler], Joseph Agassi ve Ian Jarvie'nin 2008'de çıkan kitapları *A Critical Rationalist Aesthetics* [Eleştirel Akılcı Estetik], Stefano Gattei'nin 2009 tarihli *Karl Popper's Philosophy Of Science*'ı [Karl Popper'ın Bilim Felsefesi] ve Phil Parvin'in 2010'da yazdığı *Karl Popper* isimli kısa giriş metni. Tabiri caizse bu durum bir “Popper Rönesansı” olarak adlandırılabilir.

Adam Chmielewski *Life After Liberalism* [Liberalizmden Sonra Hayat] isimli makalesinde, Popper'a yönelik artan ilginin yeni Sağın ve neoliberalizmin yükselişi ile yakından bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Chmielewski'ye göre, Kıta Avrupası ülkelerinde yaşayan ve komünizme karşı olan liberaller, “gelecekte ortaya çıkabilecek belirsiz faydalar uğruna şimdiki kısımlara ya da yıkımlara katlanmanın ahlak-dışı olduğu” şeklindeki Poppercı argümanı işe koşmuştur (1998: 171). Bu iddia, dünyada evrensel bir mutluluk cenneti kurmaya dönük her girişimin yeryüzünü kaçınılmaz olarak cehenneme çevireceğine dair liberal önyargıyla ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiştir. Hiçkimse gelecekteki durumunuzun ne olduğunu bilemez ve bu yüzden size ne yapmanız gerektiğini söyleyemez. Sürekli artan tüketiminiz, bireysel hazlarınız ya da yeni

ihtiyaçlara dönük karşı konulamaz arzularınızın özgürlükle ilgili olup olmadığını sadece siz bilebilirsiniz. Toplumu bütüncül olarak değiştirme girişimi ister istemez başarısızlığa ve totaliter kısımlara sebebiyet verecektir.

Popper'in yeniden keşfedilmesinin gerisinde, insani dünyaya dair muazzam bir entelektüel kapasiteye sahip bir teori değil, burjuva sınıfının belirli bir andaki politik ve iktisadi çıkarlarıyla ilişkili olan bir siyasi gündem bulunmaktadır. Popper ile ilgili yayımlanan kitaplara baktığımızda, onun Marksizm konusunda ne kadar haklı olduğunu ve söylediği şeylerin birçoğunun gerçekleştiğini söyleyen ampirisist yazarlarla karşılaşırız. Fakat kapitalizm ne âlemedir? Vaat edilen özgürlükler sahiden gerçekleşmiş midir? Bu konuda neredeyse tüm Popper yandaşları sessizdir. Hâlbuki Chmielewski'ye göre, "insanların büyük bir kısmı gündelik geçimlerinden, işlerinden, umutlarından onurlarından mahrum bırakılırken, devasa imtiyazlara sadece ufak bir azınlık ulaşmaktadır" (1998: 177). Örneğin Alex Callinicos'a göre, ABD'de "Gini katsayısı ile ölçülen gelir dağılımındaki eşitsizlik 1977 ve 1996-1997 yılları arasında üçte bir artmıştır" ve "bu durum ... giderek artan bir gelir uçurumunu ve işsiz hanelerin 1979'da % 9 oranının 1995-96'da % 20 oranına artmasını yansıtmaktadır" (2014: 13). Bu istatistiki bilgilerin üzerinden neredeyse yirmi yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin giderek arttığını ileri sürmenin hiçbir abartılı yanı yoktur. Şurası kesin ki kapitalizmi rasyonalizmle, sosyalizmi de irrasyonalizmle eşleştirmenin ve tüm gerçekliği temelsiz bir eleştireliliğe havale etmenin mevcut problemlerin çözülmesine hiçbir gerçek katkısı olamaz. Popper'in ölümünün üzerinden geçen çeyrek asırlık süreçten sonra kapitalizmin yarattığı insani eziyetleri ve tahribatları hala tartışıyor olmamız bunun en önemli kanıtıdır.

Kaynakça

Anderson, Perry. (2017), *Spektrum: Sağdan Sola Düşünce Hayatı*, (Çev. Sami Oğuz-Savaş Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları,.

Baudouin, Jean. (2015), *Karl Popper*, çev. Bülent Gözkan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Brennan, T. (2009), 'Bir Karşı Gelenek Oluşturmak', *Barbarları Beklerken*'in içinde, haz. Müge Ersoy Sökmen-Başak Ertür, İstanbul: Metis Yayınları, , s. 31-45.

Buğra, Ayşe. (2005), *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Callinicos, Alex. (2014), *Eşitlik*, (Çev. Öncel Sencerman), Ankara: Bilgesu Yayınları.

Chmielewski, Adam. (1998), 'Life After Liberalism', *Popper's Open Society After Fifty Years*'in içinde, der. Ian Jarve&Sandra Pralong, London: Routledge, , s. 168-180.

Eagleton, Terry. (2015), *İyimser Olmayan Umut*, (Çev. Emine Ayhan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Fara, Patricia. (2015), *Bilim: Dört Bin Yıllık Bir Tarih*, (Çev. Aysun Babacan) İstanbul: Metis Yayınları.

Feyerabend, Paul. (2012), *Akla Veda*, (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Ayrıntı

Yayımları.

Habermas, Jürgen. (2001), *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Jameson, Fredric. (2002), *A Singular Modernity: Essay On The Ontology Of The Present*, New York:Verso.

Jarvie, I. & Pralong, S. (1998), 'Introduction', *Popper's Open Society After Fifty Years*'in içinde, der. Ian Jarve&Sandra Pralong, London: Routledge, , 2-16.

Kaufman, Walter. (2014), 'Hegel Miti ve Yöntemi', *Hegel Üzerine Yorumlar I*'in içinde, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları, s. 7-41.

Lakatos, Imre. (2014), *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, (Çev. Duygu Uygun), İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Marx, Karl. (2007), *Louis Bonaparte 'ın 18 Brumaire 'i*, (Çev. Sevim Belli) Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl. (2004), *Kapital: Cilt I*, (Çev. Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl. (2009), *Kapital: Cilt III*, (Çev. Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.

Mandel, Ernst. (2008), *Marx'ın Kapital'i*, (Çev. Osman Binatlı) İstanbul:Yazın Yayıncılık.

Popper, Karl. (2014), *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Çev. Mete Tunçay), Ankara: Liberte Yayınları.

Popper, Karl. (2016), *Hayat Problem Çözmektir: Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine*, çev. Ali Nalbant, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Popper, Karl. (2016a), *Daha İyi Bir Dünya Arayışı: Son Otuz Yılın Bildirileri ve Makaleleri*, (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Popper, Karl. (2015), *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, (Çev. İlknur Aka-İbrahim Turan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Popper, Karl. (2017), *Tarihsiciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, Eski Kitaplar Yayınevi, Ankara.

Ste. Croix, G. E. M. (2013), *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, (Çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yordam Yayınları.

Timur, Taner. (2014), *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi*, İstanbul: Yordam Yayınları.